

Agata JUZYK¹
Jan KUDEŁKO¹
Anna SZCZERBIAK¹

NIECHCIANE DZIEDZICTWO?

Artykuł jest próbą zdefiniowania głównych czynników sukcesu przedsięwzięć polegających na zagospodarowaniu obiektów przemysłowych na cele turystyczne. Autorzy wskazują potencjał, jaki ma Polska w zakresie turystyki przemysłowej. Pozytywnym przykładem jest projekt Europejski Ośrodek Kultury Technicznej i Turystyki Przemysłowej – Gmina Zabrze.

1. Wstęp

Przeglądając oficjalny portal promocyjny Polski poland.gov.pl próżno szukać wzmianek o turystyce industrialnej. W ramach aktywnego wypoczynku poleca się jazdę konną, birdwatching (w takiej właśnie wersji językowej), wspinaczkę lub wizytę w aquaparku. Czy rzeczywiście nie mamy się czym chwalić? Czy obiekty poprzemysłowe, takie jak stare kopalnie, które w innych częściach świata tętnią życiem, przyciągają rzesze turystów, pobudzając tym samym rozwój lokalny, stanowią w naszym kraju niechciane dziedzictwo?

Nowe uwarunkowania gospodarcze po 1989 zmieniły znacznie krajobraz Polski. Upadek wałbrzyskiego obszaru węglowego, likwidacja wielu kopalń na Górnym Śląsku, „dzika prywatyzacja” wpłynęły negatywnie na lokalną sytuację gospodarczą. Pozostała po górniczym przemyśle infrastruktura może odstraszać lub, wręcz przeciwnie stać się główną atrakcją turystyczną danego obszaru. Na pytanie, jakie są podstawowe czynniki sukcesu takiego przedsięwzięcia w Polsce autorzy postarają się odpowiedzieć w tym artykule.

2. Obiekty poprzemysłowe jako markowy produkt turystyczny

Turystyka przemysłowa w Polsce jest stosunkową młodą dziedziną. Dopiero w 2004 roku Polska Organizacja Turystyczna opracowała koncepcję dotyczącą promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu.

¹ KGHM CUPRUM sp.z o.o. – CBR ul. gen. Wł. Sikorskiego 2-8, 53-659 Wrocław.

Turystyka przemysłowa, zwana również turystyką w obiektach poprzemysłowych, wykorzystuje zabytki dziedzictwa przemysłowego oraz zabytki techniki, w celu stworzenia produktu turystycznego. Przez pojęcie produkt turystyczny rozumieć można oryginalną kompozycję różnych dóbr turystycznych (walorów i atrakcji) oraz wszelkich usług umożliwiających ich turystyczne wykorzystanie w trakcie podróży lub pobytu. Mówi się również o pomysłe, który przyciągnie turystów do danego regionu czy szerzej kraju (Polska Organizacja Turystyczna, 2004). W przypadku turystyki industrialnej o ciekawy pomysł nietrudno, obiekty pozostałe po dawnym przemyśle dają wiele możliwości, wystarczy je zaadaptować i odpowiednio wypromować. Dlaczego w praktyce okazuje się to tak trudne?

Wśród obiektów i atrakcji turystycznych z obszaru turystyki industrialnej, na bazie których można kreować, rozwijać i promować kompleksowe produkty turystyczne wyróżnić można następujące grupy:

- muzea techniki i przemysłu,
- podziemne trasy,
- kopalnie i huty,
- skanseny, muzea przemysłu i techniki ludowej,
- obiekty hydrotechniczne,
- obiekty kolejnictwa,
- porty morskie i śródlądowe i stocznie.

Na kwestię kreacji markowego produktu turystycznego na bazie obiektów poprzemysłowych składa się szereg problematycznych zagadnień. Zarówno ochrona dziedzictwa kulturowego, za które odpowiednio odpowiedzialni są Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz podlegli mu konserwatorzy zabytków, jak i kwestia finansowania oraz promowania zagospodarowanych obiektów wydają się być szczególnie istotne z punktu widzenia rozwoju turystyki industrialnej.

Ogromne znaczenie w tym przypadku ma czynnik ludzki, to znaczy zaangażowanie, entuzjazm i wola specjalistów, którzy nie są już aktywni zawodowo, entuzjastów historii i kultywowania tradycji, a także przedstawicieli administracji lokalnej. Inicjatywa powinna wpływać oddolnie, szukając wsparcia w działających firmach i przedsiębiorstwach przemysłowych, a także w wyższych instytucjach decyzyjnych.

Od niedawna obserwujemy w Polsce swoistą modę na adaptację zabytkowych obiektów poprzemysłowych, ich rewitalizację poprzez przystosowanie do nowych funkcji. Utrzymanie zewnętrznej formy obiektów, połączone z wprowadzeniem nowych funkcji do ich wnętrza pozwala zachować charakterystyczne elementy przemysłowego krajobrazu wybranych regionów, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia tożsamości kulturowej wybranych miast oraz regionów. Zachowane elementy dziedzictwa kultury technicznej obejmujące nieruchomości, urządzenia techniczne, socjalne, archiwa i know how, mają również niezwykle istotne znaczenie w procesie edukacji regionalnej (Polska Organizacja Turystyczna, 2004). Zabytki techniki i przemysłu coraz częściej znajdują się także w sferze zainteresowań zwykłych turystów, a nie, jak

to bywało kiedyś specjalistów – pasjonatów danej branży. Istniejące już podziemne trasy umożliwiają przeżycie przygody, co samo w sobie stanowi wyjątkową wartość w dzisiejszym, nastawionym na nowe, coraz mocniejsze wrażenia świecie. Zjazd do kopalni, wejście do podziemnego bunkra, bieg na orientację w starych wyrobiskach, kolacja czy koncert w zabytkowej scenerii to tylko niektóre z atrakcji oferowanych przez zaadaptowane obiekty przemysłowe. Wizyty w starych kopalniach niesłychanie cieszą dzieci. Gdzie indziej miałyby okazję sterować ogromnym kombajnem chodnikowym czy wybić złotą monetę? Atrakcje oferowane przez odnowione obiekty przemysłowe rozwijają dziecięcą wyobraźnię, a dzięki coraz większej liczbie zwiedzających, dawne wyrobiska i sztolnie budzą się do życia po życiu. Kolejnym argumentem przemawiającym za rozwojem turystyki przemysłowej jest jej ponadsezonowość – cecha, która tak bardzo jest pożądana w dziedzinie turystyki.

Szczęśliwie, nasz kraj dysponuje bogatymi zasobami zabytków techniki i przemysłu. Polska Organizacja Turystyczna podaje, że w Polsce zewidencjonowano ok. 20000 ruchomych i nieruchomych dóbr kultury, które mogą być turystycznie wykorzystane, w tym ok. 16000 obiektów dziedzictwa przemysłowego (Nitkiewicz–Jankowska, 2006), z czego ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków objęto już 1700 obiektów nieruchomych i blisko 2500 ruchomych dóbr kultury. Rzeczywista liczba obiektów jest znacznie wyższa, gdyż w ewidencji i rejestrze zabytków umieszczone są całe zespoły przemysłowe obejmujące wiele, czasem nawet kilkadziesiąt budynków. W układzie branżowym obejmuje to m.in. aż 81 kopalń węgla kamiennego, 3 kopalnie soli kamiennej, 31 hut żelaza i setki innych obiektów. Wśród 150 najbardziej atrakcyjnych turystycznie obiektów blisko jedna trzecia to zabytki związane z dziedzictwem przemysłowym. Na tej liście atrakcji znajdują się m.in. kopalnie ołowiu i srebra w Tarnowskich Górach, podziemne fabryki w Walimiu, kopalnia kruszców w Złotym Stoku, papiernia w Dusznikach Zdrój, skansen górniczy Królowa Luiza w Zabrze, neolityczne Krzemionki Opatowskie, zabytki górnictwa rud i przemysłu w Sielpi, Samsonowie, Starachowicach i Maleńcu, kopalnie soli w Wieliczce oraz w Bochni, muzeum górnictwa naftowego w Bóbrce, a także skansen w Sanoku.

W samym województwie dolnośląskim zewidencjonowano jako elementy dziedzictwa przemysłowego 3800 obiektów, z których 250 znajduje się w rejestrze zabytków. Największe skupisko obiektów związanych z górnictwem kamiennym występuje w pow. wałbrzyskim (60 kopalń w ewidencji, z czego 14 w rejestrze zabytków), a także w pow. kłodzkim (kopalnia w Nowej Rudzie). Zachowały się huty żelaza, głównie w pow. wałbrzyskim (15), kłodzkim (w Nowej Rudzie, Starej Morawie) i jeleniogórskim (Szkłarska Poręba). Jest to również silny ośrodek przemysłu metalowego (26 fabryk metalu w ewidencji), jak i energetycznego (54 obiekty w ewidencji). Dolny Śląsk znany jest jako ośrodek przemysłu włókienniczego i pokrewnych (wełniarskiego, lniarskiego). Zabytkowe zakłady znajdują się w pow. dzierzoniowskim (Bielawa, Dzierżonów), pow. kłodzkim (Ołdrzychowice), pow. wałbrzyskim i w Walimiu (Polska Organizacja Turystyczna, 2004). Wśród najbardziej znanych dolnośląskich obiek-

tów wymienia się XVII-wieczną Papiernię w Dusznikach, kompleks walimski czy wrocławską Halę Stulecia. Jak widać, potencjał jest ogromny, lecz większość zewidencjonowanych obiektów jest martwa, niezagospodarowana, niszczy i popada w ruinę. O niektórych wyjątkowo cennych, pochodzących z odległej przeszłości wie tylko wąska grupa historyków i pasjonatów, którzy sami nie są w stanie wywalczyć zainteresowania władz.

3. Możliwości finansowania projektów ochrony dziedzictwa przemysłowego w Polsce

Na pytanie, gdzie szukać środków, wielu natychmiast odpowie – w Warszawie. To tam się podejmuje najważniejsze decyzje, tworzy ramy funkcjonowania tego typu przedsięwzięć, tam są też dostępne największe zasoby finansowe. Czy rzeczywiście?

Wydaje się oczywiste, że wzrost znaczenia turystyki industrialnej i skuteczna promocja dziedzictwa przemysłowego będą możliwe pod warunkiem wdrożenia **rozwiązań systemowych na szczeblu rządowym, realizowanych przy wsparciu samorządu, środowiska biznesu i organizacji pozarządowych**. Zadanie rozpoczęte zostało w strategicznym dokumencie „Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia”. NSRO przedstawia analizę społeczno-gospodarczą kraju i jego regionów oraz formułuje najważniejsze wyzwania dla kraju w perspektywie kolejnych lat. Przedstawiono tam także alokację środków finansowych na poszczególne programy oraz ramy systemu realizacyjnego. Głównymi narzędziami służącymi realizacji założeń i celów NSRO są programy operacyjne:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka,
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki,
- 16 Regionalnych Programów Operacyjnych,
- Program Operacyjny Rozwój Polski Wschodniej,
- Program Operacyjny Pomoc Techniczna,
- Programy Operacyjne Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Zgodnie z wytycznymi zawartymi w Narodowych Strategicznych Ramach Odniesienia zagospodarowanie i adaptacja obiektów przemysłowych w ramach funduszy strukturalnych ma na celu:

- ożywienie gospodarcze i społeczne,
- zwiększenie potencjału turystycznego tych obszarów poprzez wsparcie kompleksowych projektów działań technicznych,
- rozwiązywanie problemów społecznych,
- podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej terenów rewitalizowanych.

Przyjrzyjmy się zadaniom i możliwościom poszczególnych resortów – bezpośrednio i pośrednio odpowiedzialnych za rozwój turystyki przemysłowej. W zakres opracowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego programu „Dzie-

dzictwo Kulturowe” wchodzi 5 priorytetów, z których dwa wydają się być szczególnie interesujące. Priorytet I zakłada ochronę zabytków, czyli kluczowym warunkiem do tego by uzyskać dofinansowanie jest wpis obiektu na listę zabytków, dokonywany przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szansę na wsparcie Ministerstwa mają projekty dotyczące konserwacji, restauracji, oraz robót budowlanych (w przypadku nieruchomości) nieruchomości i ruchomych (zgodnie z art. 11 ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r., w przypadku obiektów zabytkowych ruchomych nie wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków, równoważny z wymaganym wpisem uznaje się wpis do inwentarza muzealnego oraz w wypadku księgozbioru będącego częścią narodowego zasobu bibliotecznego – wpis do inwentarza bibliotecznego ; zasadę tę stosuje się do inwentarzy instytucji mających siedziby na terenie Województwa Dolnośląskiego), obiektów wpisanych jednostkowo do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków (zgodnie z definicjami zawartymi w „Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”: Dz.U.z 2003 nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) oraz adaptacji i wykorzystania zabytków (wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków) do pełnienia nowych funkcji, wraz z zakupem niezbędnego sprzętu. Szanse daje również Priorytet II, finansujący projekty w zakresie pozyskiwania nowych zbiorów muzealnych, oraz konserwacji i zabezpieczenia już posiadanych obiektów. Kwota alokacji na zadanie dotyczące ochrony zabytków na rok 2010 nie jest mała – wynosi 50 mln zł, widać więc, że ten resort może znacznie wesprzeć działania rewitalizujące dane obiekty przemysłowe. Pamiętać należy jednak, że do konkursu stawać mogą tylko te projekty, które nie są finansowane z regionalnych programów operacyjnych.

Ministrem odpowiedzialnym za sprawy turystyki jest Minister Sportu i Turystyki, warto przyjrzeć się więc możliwościom i działaniom resortu w zakresie turystyki przemysłowej. Na zlecenie Ministerstwa powstał strategiczny dokument pod nazwą Kierunki Rozwoju Turystyki do 2015 roku. Turystyka stanowi jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi gospodarki na świecie, co potwierdzają dane statystyczne Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) i Światowej Rady Podróży i Turystyki (WTTC).

Głównym wyzwaniem stojącym przed rozwojem turystyki w Polsce w latach 2008–2015 jest zwiększenie udziału gospodarki turystycznej w PKB i stworzenie warunków do utrzymania tego udziału w następnych latach. Zgodnie z *Programem konwergencji - Aktualizacja 2007*, przyjętym przez Radę Ministrów 25 marca 2008 roku, zakłada się, że średni wzrost PKB w latach 2007–2010 wyniesie 5,5%, a w latach 2011–2015 5,0%. Na podstawie obserwacji sytuacji w rozwiniętych krajach europejskich (w tym również krajach naszej strefy klimatycznej) oraz prognoz ekspertów ekonomicznych w nadchodzących latach, sektor usług będzie rozwijał się w tempie szybszym niż cała gospodarka, a turystyka będzie jednym z najszybciej rozwijających się segmentów tego sektora (Ministerstwo Sportu i Turystyki, 2008).

W zawartych w dokumencie celach operacyjnych znajdujemy obiecującą wzmiankę o *wspieraniu turystyki w obiektach przemysłowych* (Cel 1.5 – Rozwój wiodących

obiektów turystyki). Daje to nadzieję, że w wykonawczych programach Ministra znajdą się środki na adaptację obiektów przemysłowych na cele turystyczne. Również w Marketingowej Strategii Polski w Sektorze Turystyki na lata 2008–2015, w potencjale produktowym Polski wymienia się *zwiedzanie obiektów przemysłowych* (Polska Organizacja Turystyczna, 2004). Minister Sportu i Turystyki, odpowiedzialny za realizację wspomnianych dokumentów, ogłasza corocznie konkursy na realizację zadań publicznych w zakresie turystyki, jednak alokacja na rok 2010 wynosi zaledwie 1800 tys. zł. Nie jest to kwota, która umożliwi pełną realizację projektu rewitalizacji, natomiast może wesprzeć w tworzeniu koncepcji nowego produktu turystycznego, opartego na obiektach przemysłowych.

Większe projekty rewitalizacyjne, o wyższych kosztach kwalifikowanych i o poza-regionalnym znaczeniu projektu mogą pozyskać fundusze w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Dotacje na tego typu inwestycje są udzielane w ramach tzw. osi priorytetowej XI – Kultura i dziedzictwo kulturalne. Pomoc oferowana jest w szczególności w ramach dwóch Działań (11.1 i 11.2) o nazwach: Ochrona, zachowanie i efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturalnego oraz Poprawa stanu infrastruktury kultury oraz zwiększenia dostępu do kultury. Resortem odpowiedzialnym za wdrożenie programu jest Ministerstwo Środowiska, w którego zakres kompetencji wchodzi tak zwana geoturystyka. W ramach tego programu można pozyskać dofinansowanie na rewitalizację, rewaloryzację, konserwację, renowację, restaurację, zachowanie, a także adaptację na cele kulturalne obiektów **wpisanych do rejestru zabytków** i zespołów tych obiektów wraz z ich otoczeniem, np. parkowym. Samorządy mogą pozyskać pomoc na zakup i remont trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności oraz na zabezpieczenie zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem. Ponadto wsparcie można otrzymać na przygotowanie dokumentacji technicznej, np. do projektu rewitalizacyjnego. W ramach jednego złożonego projektu beneficjent może łączyć różne typy działań, w tym prace budowlane i konserwatorskie.

Każdorazowo, przy aplikowaniu o wsparcie z funduszy strukturalnych, trzeba pamiętać, że szanse na pozyskanie środków na rewitalizację zwiększają się, jeżeli projekt takiego przedsięwzięcia wpisany jest w plany i strategię rozwoju miasta, gminy, regionu. Gminy wiejskie oraz miejsko-wiejskie oraz instytucje kultury założone przez jednostki samorządu terytorialnego mogą pozyskać fundusze na realizację programów rewitalizacji w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, w działaniu Odnowa i rozwój wsi. Wsparcie w tym przypadku jest oferowane także gminom miejskim z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców. W szczególności dofinansowanie jest oferowane na realizację projektów rewitalizacyjnych polegających na przebudowie, remoncie oraz wyposażeniu obiektów pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe, służące promocji obszarów wiejskich, w tym propagowaniu i zachowaniu dziedzictwa historycznego, tradycji oraz kultury. Wsparcie można otrzymać na odnawianie, eksponowanie i konserwację lokalnych pomników historycznych, budynków będących zabytkami lub miejscami pamięci.

Programem, w którym przewidziane są możliwości pozyskiwania przez podmioty gospodarcze funduszy strukturalnych na poziomie krajowym jest *Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka 2007–2013*.

W obrębie tego programu przewidziano tylko jedno działanie skierowane na promocję turystyki – 6.4 „*Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym*”, zakładające promowanie produktów turystycznych o zasięgu ponadregionalnym. Generalnie bowiem, większe wsparcie dla sektora turystyki przewidziane jest na poziomach regionalnych. Samo działanie 6.4 przyczynia się do osiągnięcia dwóch celów szczegółowych: zwiększenia udziału innowacyjnych produktów polskiej gospodarki w rynku międzynarodowym oraz do tworzenia trwałych i lepszych miejsc pracy. Pierwszy z nich zakłada, że będą wspierane projekty inwestycyjne mające na celu powstanie nowych, innowacyjnych i unikatowych produktów turystycznych na skalę regionu, a nawet Europy i świata. Dla zwiększenia konkurencyjności polskiej turystyki ważne jest przede wszystkim, aby te produkty wyróżniały się spośród tysięcy ofert innych krajów, a ponadto by zostały udostępnione turystom w standardzie im odpowiadającym. Drugim ważnym celem działania 6.4 jest stworzenie miejsc pracy, co szczególnie się liczy w okresie światowego kryzysu. Nowym produktem turystycznym będzie przecież towarzyszyć obsługa hotelarska, cateringowa i inne usługi. Na działanie 6.4 przyznano z EFRR 137 mln euro.

W ramach działania 6.4 *Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym*, Gmina Zabrze pozyskała środki na projekt „Europejski Ośrodek Kultury Technicznej i Turystyki Przemysłowej”, szerzej omówiony w dalszej części artykułu.

W okresie planowania 2007–2013, w ramach wsparcia z funduszy strukturalnych, korzystnie rysuje się sytuacja województwa śląskiego. W tamtejszym *Regionalnym Programie Operacyjnym* zdefiniowano priorytet VI, którym jest „Zrównoważony rozwój miast”. Beneficjenci mogą ubiegać się o dotacje na realizację projektów dotyczących przebudowy i remontów obiektów poprzemysłowych z adaptacją na inne cele, uzupełnienie istniejącej zabudowy, remont istniejących użytkowanych oraz niezagospodarowanych budynków, w tym budowę nowych obiektów na cele gospodarcze, edukacyjne, turystyczne, rekreacyjne, społeczne i kulturalne oraz bezpieczeństwa. Należy wziąć pod uwagę, że nie tylko działanie 6.2. dotyczy bezpośrednio projektów rewitalizacji. W śląskim RPO, w ramach innych priorytetów, przewidziano również środki na przedsięwzięcia mające charakter rewitalizacji. W szczególności należy wymienić: działanie 4.1. „Infrastruktura kultury”, które pozwala realizować projekty w zakresie powstawania i rozwoju instytucji i przemysłów (biznesów) kultury lub nawet szerzej tzw. przemysłów kreatywnych, działanie 5.6. „Dziedzictwo przyrodnicze”, które promuje przedsięwzięcia w zakresie rewitalizacji środowiskowej z wykorzystaniem zasady zrównoważonego rozwoju, działanie 6.1. „Wzmacnianie regionalnych ośrodków wzrostu”, w ramach którego środki przeznaczone są na duże projekty (ponad 20 mln euro), przyczyniające się do wzrostu konkurencyjności obszarów metropolitalnych. Ewidentnie widać, że śląskie władze stawiają na przekształcenie dość ponurego,

przemysłowego obszaru w bogaty w ciekawe i niebanalne atrakcje turystyczne i chcą takie działania współfinansować.

Analizując natomiast rozdział środków w ramach *Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013* widać, że skierowane są one na wsparcie procesu inwestycyjnego przedsiębiorstw, w szczególności MSP i wykorzystanie potencjału turystyczno-uzdrowiskowego regionu. Preferowane są tutaj działania zmierzające do wprowadzania nowej lub poszerzania już istniejącej turystycznej oferty usługowej i produktowej. Poza tym wsparcie otrzymują projekty zakładające budowę lub modernizację infrastruktury turystycznej. Wnioskodawcy mogą również aplikować o dotacje na wdrażanie wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych podejmowanych przez przedsiębiorstwa.

Kryterium kluczowym w dolnośląskim RPO, czyli takim, które musi być bezwzględnie spełnione na każdym etapie oceny (w przeciwnym razie skutkuje odrzuceniem wniosku) jest lokalizacja projektu w aspekcie turystyki uzdrowiskowej. Dofinansowane będą projekty, które dotyczą prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego i zlokalizowane są w gminie uzdrowiskowej. O ile można zrozumieć, że władze regionu widzą największy jego potencjał w turystyce uzdrowiskowej, dziwi brak jakichkolwiek możliwości dofinansowania projektów dotyczących turystyki przemysłowej, a jak wcześniej wspomniano, obiektów do zagospodarowania jest na terenie województwa wiele. W priorytecie VI, dotyczącym turystyki, gdzie wyszczególniono nawet turystykę aktywną, rewitalizować można wyłącznie parki, szczególnie zdrojowe. Turystyka aktywna jest realizowana poprzez budowę, modernizację infrastruktury (w tym obiektów rekreacyjnych i sportowych) przeznaczonej do uprawiania turystyki aktywnej, w tym m.in. narciarskiej, górskiej, rowerowej, pieszej i wodnej oraz sportów ekstremalnych (np.: ścieżki rowerowe, szlaki piesze, stacje wodne, oznakowanie tras i szlaków turystycznych). Nie znajdujemy żadnych informacji na temat geoturystyki (turystyki industrialnej).

Warto zwrócić uwagę na możliwości samorządów lokalnych, które nie dysponując wprawdzie ogromnymi kwotami na działania rewitalizacyjne, określony procent swojego budżetu przeznaczają na podobne inicjatywy. Przykładowo, tegoroczna alokacja na ochronę zabytków w 2010 roku, w województwie dolnośląskim, wynosi 5100 tys. zł. Pamiętajmy jednak, że chcąc pozyskać dofinansowanie na powyższe działania, trzeba spełniać warunki, które regulują *Nowe zasady przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach Uchwała Nr XXIV/316/08 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 28 lutego 2008 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego*.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac konserwatorskich lub robót budowlanych jeżeli:

- zabytek ma wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową i wymaga przeprowadzenia prac złożonych pod względem technologicznym,

- zabytek wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych w przypadku groźby jego unicestwienia,
- podstawą do udzielenia dotacji jest odpowiednia ekspertyza rzeczoznawcy w tej sprawie lub decyzja Państwowego Inspektoratu nadzoru Budowlanego.

Zarząd Województwa Dolnośląskiego ogłasza również co roku otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. W ramach konkursu można uzyskać dofinansowanie również na projekty związane z rewitalizacją zabytkowych obiektów, warunkiem jest jednak wpis na listę zabytków. W 2009 roku Zarząd Województwa Dolnośląskiego na realizację zadań w zakresie turystyki przeznaczył kwotę ponad 220 tys. zł, natomiast w tym roku alokacja wynosi 150000 zł. Środki będą przeznaczone na zadania w zakresie promowania walorów turystycznych regionu – promocję lokalnych produktów i atrakcji turystycznych w ramach prezentacji targowych organizowanych na krajowych i zagranicznych targach turystycznych oraz wydawnictwa regionalne.

4. Czynniki sukcesu

Przyglądając się obiektom przemysłowym, które odniosły sukces turystyczny lub stoją przed szansą takiegoż, nasuwa się pytanie, co lub kto stoi za powodzeniem tego typu przedsięwzięć. Czy wystarczą tylko środki finansowe, które w naszym kraju, mimo ogromnego wsparcia Unii Europejskiej w ramach funduszy strukturalnych są wyjątkowo trudno dostępne? Jakiego rodzaju współpraca musi zaistnieć i na jakim szczeblu, by dać drugie życie starej kopalni, fabryce?

Fot. 1. Inwentaryzacja zatopionego wyrobiska górniczego

Photo 1. Inventory of submerged mining excavation

Po przeanalizowaniu wielu przykładów, nie tylko krajowych, można z całą pewnością stwierdzić, że bez entuzjastów (fot. 1), zakochanych, często ku zdziwieniu otoczenia, w historii danej branży, tudzież w samym obiekcie, nie jest możliwe ożywienie i przywrócenie go do życia. Zarówno na świecie jak i w Polsce powstają stowarzyszenia, fundacje tworzone przez pasjonatów starających się za wszelką cenę zainteresować potencjalnych sponsorów i mecenasów do idei ochrony dziedzictwa przemysłowego. Na witrynach internetowych można znaleźć wiele informacji dotyczących dawnych kopalni, zamieszczane są zdjęcia, często historyczne, stare mapy i ryciny, a czasem nawet wiersze o tematyce związanej z daną branżą (tak jak w przypadku FIFE MINING SOCIETY ze Szkocji). To tutaj najczęściej rodzi się inspiracja do dalszych działań.

Ze składek członkowskich stowarzyszenia można założyć stronę internetową, wydać broszurę czy zorganizować seminarium. Gdy stoimy w obliczu adaptacji dawnego obiektu przemysłowego, a zwłaszcza związanego z branżą wydobywczą, gdzie w grę wchodzi zagospodarowanie wyrobisk podziemnych, trzeba się liczyć z koniecznością wydania często znacznych środków. I tutaj konieczne jest zaangażowanie do współpracy samorządów lokalnych, wojewodów oraz przedsiębiorców, którzy mogą być zainteresowani zainwestowaniem własnych środków. O tym, jak pozytywne skutki może odnieść taka właśnie forma współpracy przekonało się Stowarzyszenie na rzecz Restauracji i Propagowania Sztolni Królowa Luiza „ProFutura”. Zawiazane w 2000. roku, skupia pasjonatów z różnych dziedzin, w tym historyków, górników, muzealników, prawników etc. Zrzeszeni entuzjaści postawili sobie ambitny cel – odrestaurować sztolnię Królowa Luiza, która notabene jest jedną z najstarszych kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku, a w chwili powstania była jedną z największych i najnowocześniejszych w Europie. Początkowo działalność Stowarzyszenia ograniczała się do pisania referatów oraz samodzielnej penetracji kopalni. Jak podkreślają działacze, bardzo istotne było ustalenie stanu prawnego obiektów oraz zainteresowanie konserwatora zabytków. Warto pamiętać o tym, że jeśli uda nam się wpisać obiekt na listę zabytków, podlega on ustawowej ochronie przez samorząd lokalny i daje pierwszy często impuls do alokowania środków na jego restaurację. Partnerstwo Stowarzyszenia z władzami Zabrze, wojewody śląskiego, instytucjami kultury i nauki (Wydziału Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej) oraz konserwatorem zabytków doprowadziły w konsekwencji do pozyskania rekordowej dotacji na udostępnienie kompleksu zabytkowych kopalń. Projekt „Zabrze – Europejski Ośrodek Kultury i Technicznej i Turystyki Przemysłowej” został oceniony bardzo wysoko przez komisję w ramach działania 6.2 Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka – znalazł się na drugim miejscu wśród projektów indywidualnych. Całkowita wartość projektu wynosi aż 69 milionów złotych, z czego dofinansowanie UE wyniesie 41410000 zł. W zakresie projektu zrealizowane zostaną trzy etapy – uzupełnienie skansenu górniczego Królowa Luiza niezbędną infrastrukturą, odbudowana i udostępniona zostanie Główna Kluczowa Sztolnia Dziedziczna, a na bazie tych obiektów powstanie Śląski Ośrodek Kultury Technicznej,

pod którego opieką znajdują się zabytki techniki z całego Górnego Śląska. Warto wspomnieć, że władze Zabrze i województwa śląskiego muszą wyasygnować kwotę kilkudziesięciu milionów wkładu własnego – niemniej jednak niewielu ma wątpliwości co do zasadności projektu. Tego typu obiekt ma szansę stać się największym zabytkowym kompleksem górniczym w Europie i przyciągnąć na Śląsk wielu turystów, nie tylko z naszego kraju. Szacuje się, że po zakończeniu realizacji projektu tu liczba odwiedzających wzrośnie ze 100 tys. do 250 tys. osób rocznie. Planowane jest również wpisanie Ośrodka na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, co jeszcze podniesie rangę przedsięwzięcia. Widać, że władze Zabrze i województwa uwierzyły, że na turystyce industrialnej można zarabiać, a kreowanie markowych produktów turystycznych może stymulować rozwój regionu, który przechodzi od wielu lat głęboką transformację.

Zmieniający się w bardzo szybkim tempie świat stawia nowe wymagania obiektom turystycznym. W zapomnienie odchodzi tradycyjne muzeum, w którym trzeba nosić kaptcie, by nie porysować parkietu, gdzie eksponaty ogląda się za szybą gabloty, a jedyną atrakcją jest ciekawie opowiadający przewodnik, jeśli akurat mamy szczęście na takiego trafić. Nowy obiekt turystyczny pozwala nam być uczestnikiem wydarzeń, przenosi nas w inny wymiar czasowy i przestrzenny, rozbudza wyobraźnię, uczy przez zabawę i eksperyment. Odnowiony obiekt nie przyciągnie chętnych, jeśli nie zaoferuje aktywnej i mądrej rozrywki, na miarę nowych czasów. (fot. 2)

Fot. 2. Zespół obiektów dawnego zakładu przerobczego
Photo 2. Building complex of former processing plant

Zamknięte kopalnie i dawne hale produkcyjne to zasób postrzegany często jako uciążliwy, a czasami nawet szpecący balast. A przecież mogą być ponownie włączone w obieg gospodarczy w innej niż dotychczas formie np. jako obiekt turystyczny, hala koncertowa, galeria sztuki. Pożądane i możliwe wydaje się być dostosowywanie tych obiektów do pełnienia nowych funkcji związanych z kulturą, nauką, rekreacją. Kluczowe wydaje się być jednak głębokie przekonanie władz lokalnych o tym, że suma korzyści może w tym przypadku być zaskakująco wysoka.

Literatura

1. BRONSKI K., *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989r.)*. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego nr 706. Kraków. 2006.
2. Ministerstwo Sportu i Turystyki., *Kierunki rozwoju turystyki do 2010 roku*. Warszawa. 2008.
3. NITKIEWICZ-JANKOWSKA A., *Turystyka przemysłowa wizytówką górnośląskiego okręgu przemysłowego*. Pr. Nauk. IG Polit. Wr., nr 117. 2006.
4. Polska Organizacja Turystyczna, *Marketingowa Strategia Polski w sektorze turystyki na lata 2008–2015*. Warszawa. 2008.
5. Polska Organizacja Turystyczna., *Turystyka w obiektach poprzemysłowych. Koncepcja promocji i rozwoju markowego produktu turystycznego w zabytkach techniki i przemysłu w Polsce*. 2004.
6. *Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Inowacyjna Gospodarka 2007–2013*. Warszawa 2009.
7. *Szczegółowy opis priorytetów Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007–2013* (wersja dokumentu 3.3 z 20 stycznia 2010 r.).
8. *Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007–2013* (Uszczegółowienie RPO WD). 2009.
9. *Szczegółowy Opis Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Śląskiego na lata 2007–2013* (Uszczegółowienie RPO WSL). Katowice. 2010.

UNWANTED HERITAGE

This article is an attempt to define main success factors for management of industrial heritage projects. The authors of this article point great potential for industrial tourism in Poland. As positive example hereof is European Centre of Technical Culture and Mining Tourism – municipality Zabrze.